

e-ISSN: 2630-631X

Article Type
Research Article**Subject Area**
Social Studies EducationVol: 8 Issue: 64
Year: 2022 OCTOBER
Pp: 1777-1789**Arrival**
20 June 2022**Published**
25 October 2022
Article ID 64031**Doi Number**
<http://dx.doi.org/10.29228/smryj.64031>**How to Cite This Article**
Gürel, D. & Demir, F.B. (2022). "Bir Yurttaşlık Boyutu Olarak Politik Okuryazarlık Açısından Türkiye'de Sosyal Bilgiler Dersi", International Social Mentality and Researcher Thinkers Journal, (Issn:2630-631X) 8(64): 1777-1789

Social Mentality And Researcher Thinkers is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

Bir Yurttaşlık Boyutu Olarak Politik Okuryazarlık Açısından Türkiye'de Sosyal Bilgiler Dersi

Social Studies Course in Turkey in Terms of Political Literacy as A Citizenship Dimension

Davut GÜREL¹ Fatıma Betül DEMİR² ¹ Dr. Öğr. Üyesi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bartın, Türkiye² Dr. Öğretim Üyesi, Bartın Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Bartın, Türkiye

ÖZET

Politik okuryazarlık becerisi, özellikle Crick Raporu ile, günümüz dünyasının etkin ve katılımcı yurttaşları olabilmek için sahip olunması gereken en önemli becerilerden biri olarak görülmektedir. Bu durum yurttaşlık eğitiminde kullanılan öğretim programlarında da kendini göstermektedir. Nitekim bu beceri, 2018 yılında güncellenen ve Türkiye'de vatandaşlık eğitiminde oldukça önemli bir rolü olan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nda öğrencilere doğrudan kazandırılması istenilen becerilerden birisi olmuştur. Politik okuryazarlığın öğrenciler tarafından etkili bir şekilde kazanımı için başta öğretmenler ve ders materyallerinin önemi oldukça büyüktür. Bu nedenle yapılan bu çalışmada, politik okuryazarlık becerisinin sosyal bilgiler dersi öğretim programına, ders kitaplarına ne şekil yansıtıldığının belirlenmesi, 2023 Eğitim Vizyonunun ve Milli Eğitim Temel Kanununun politik okuryazarlık kavramları yönünden incelenmesi amaçlanmıştır. Çalışmada ayrıca, politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersinin yeterliliğinin sosyal bilgiler öğretmenleri tarafından ne şekilde değerlendirildiği de ortaya konulmuştur. Nitel ve nicel yöntemlerin birlikte kullanıldığı çalışmada incelenen dokümanların genel olarak temel insan hakları, ulusal ve uluslararası kurumlar, ekonomi, katılım (demokratik, sosyal, politik), toplumsal sorunlar/konular, politika açısından yeterli kavrama yer vermişken çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi, çıkar/baskı grupları açısından çok az kavrama yer verildiği veya hiç verilmediği görülmüştür. İncelenen dokümanlardan sosyal bilgiler dersi öğretim programı ve ders kitaplarının politik okuryazarlıkla ilişkilendirilebilecek daha zengin bir içeriğe sahipken 2023 Eğitim Vizyonunun ve Milli Eğitim Temel Kanununun doğası gereği daha az içeriğe sahip olduğu belirlenmiştir. Sosyal bilgiler öğretmenlerinin bir bütün olarak değerlendirdiği sosyal bilgiler dersinin ise politik okuryazarlık açısından yeterli olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Politik okuryazarlık, sosyal bilgiler dersi, yurttaşlık eğitimi, 2023 Eğitim Vizyonu, Milli Eğitim Temel Kanunu

ABSTRACT

Political literacy is one of the most critical skills to be possessed to be effective and participatory citizens of today's world, especially with the Crick Report. This situation also shows itself in the curricula used in citizenship education. As a matter of fact, this skill has been required to be gained directly by the students in the Social Studies Curriculum, which was updated in 2018 and has a crucial role in citizenship education in Turkey. Teachers and course materials are of great importance for students' effective use of political literacy skills. Therefore, in this study, it was aimed to determine how political literacy skill is reflected in the social studies curriculum and textbooks; examine the 2023 Education Vision and the National Education Basic Law in terms of political literacy concepts. In the study also revealed how the adequacy of social studies course in terms of political literacy is evaluated by social studies teachers. In the study, in which qualitative and quantitative methods were used together, it was seen that the documents examined sufficiently included concepts in terms of fundamental human rights, national and international institutions, economy, participation (democratic, social, political), and social problems/issues, and politics. However, little or no concepts are included regarding multiculturalism, peaceful protest/action knowledge, and interest/pressure groups. The documents examined determined that while the social studies course curriculum and textbooks have richer content associated with political literacy, the 2023 Education Vision and the National Education Basic Law have less content due to their nature. It was concluded that the social studies course, which the social studies teachers evaluated as a whole, was satisfactory regarding political literacy.

Key words: Political literacy, social studies course, citizenship education, 2023 Education Vision, National Education Basic Law

GİRİŞ

Vatandaşlık, bireylerin toplumsal yapı içinde faaliyet gösterdiği sosyal, politik ve ekonomik unsurlarla sıkı sıkıya ilişkili olan ve bu unsurların işleyişini anlatan normatif bir kavramdır (Frazer, 2008, s. 72; Perveen ve Awan, 2017). Vatandaşlığın bireylere ancak değişime açık (politik, eğitim, sosyal vb.), etkin birer yurttaş ve temel politik bilgilere sahip olmalarına yönelik oluşturulacak bir eğitim vizyonuyla kazandırılması mümkündür. Nitekim toplumun şekillenmesinde merkezi bir rolü olan vatandaşın, toplumsal kurumlara dâhil olabilmesi, aktif katılım sağlayabilmesi, etkin vatandaşlık bilincine sahip olabilmesi, politik katılım hakkını ve sorumluluğunu kullanabilmesi önemlidir (Weinber, 2012'den akt. Dağ ve Koçer, 2019). Dolayısıyla bireylerin toplumsal hayata hazırlanma, politik konularda yetkin, etkin ve uyumlu bir vatandaş özelliğine sahip olma sürecinde vatandaşlık eğitiminin önemi büyüktür.

Vatandaşlara verilecek olan vatandaşlık eğitimi, siyaset felsefesi ve eğitim felsefesi gibi daha geniş alanlar ile ilişkili olduğundan karmaşık bir kavramdır. (Hopkins ve Coster, 2019). Bu nedenle basit bir şekilde vatandaşlık eğitimi ifade etmek gerekirse gerçek hayatta katılım ve deneyimle ilişkilendirilerek yapılması gerekenleri içeren bir öğrenme alanı olduğu söylenebilir (Ersoy, 2014). Fyfe (2007), bir öğrenme alanı olarak nitelendirilen vatandaşlık eğitiminin temelini bireyin gerçek hayata katılımının sosyal ve politik tartışmalara katılımının yanı sıra, sosyal ve ahlaki sorumluluklarının bilincinde olduğu bir politik okuryazarlığın oluşturduğunu belirtmektedir. Bir diğer yaklaşıma göre ise vatandaşlık eğitimi, yetişkinlerin genç bireylerde görmek istediği yurttaşlık erdemlerini içerdiği ifade edilmektedir (Crick, 2007). Nitekim etkili ve nitelikli bir toplum için gereken tüm beceri ve erdemlere sahip vatandaşlar yetiştirmek oldukça önemlidir. Bu amaçla verilecek bir vatandaşlık eğitiminin, algıları keşfetme, önyargı ve klişeleştirmeye karşı çıkma, çeşitliliğin yerel, ulusal, bölgesel ve uluslararası düzeyde tanınmasını ve benimsenmesini sağlaması gerekmektedir (Faiz ve Dönmez, 2017).

Vatandaşlık eğitimi kapsamında bireylere temel düzeyde siyasi bilgilerin kazandırılması gerekmektedir. Bu durum politik okuryazarlık becerisini vatandaşlık eğitiminde önemli kılmaktadır. Geçmiş yıllarda İngiltere eğitim sisteminin değerlendirmesinde etkin rol oynayan Crick Raporu'nda, yönetime toplumun katılımını sağlamak ve kamu hizmetlerini gelecek kuşaklara aktararak bireylerin harekete geçmeleri için yeni yolların bulunması ve gençlerin kendine güvenen bireyler olarak yetiştirilmeleri için vatandaşlık eğitiminin güçlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Crick Raporu ile politik okuryazarlık kavramı vatandaşlık eğitimi içinde yer almıştır (Crick, 1998). Rapora göre, bireyler politik okuryazarlıkla kazandıkları bilgi, beceri ve değerlerle "kamusal yaşamda" kendilerini nasıl etkili kılacaklarını öğrenirler. Kamusal yaşam ise günlük hayatta karşılaşılan temel ekonomik ve sosyal problemlere yönelik karar alma ve çözüme kavuşturmayla ilgili gerçekçi bilgi ve hazırlığı ifade eder. Türkiye'de ise yakın bir zamana kadar politik okuryazarlık konusunda bazı tarihsel engeller yaşanmıştır. Nitekim 1970'ler ve 1980'lerde Türkiye'de yaşanan gençlik olayları ve sonrasında yaşanan askeri darbeler nedeniyle gençlerin siyasi ve sosyal tartışmalara katılmamaları ve öğretmenlerden sınıfta siyasi konular hakkında konuşmalarını istenmiştir. Bu durum milli eğitim temel kanununda da ifadesini bulmuştur. Geçmiş yıllarda Türkiye'de vatandaşlık eğitimi çeşitli dersler adı altında verilmiş olsa da küreselleşmenin iyice kendini hissettirdiği ve Avrupa Birliği sürecinin hızlandığı 2000'lerden sonra ise Türkiye'de politik okuryazarlık beceri olarak da eğitim müfredatlarında yerine almıştır. Böylece öğrenciler tarafından topluma katılım yollarının bilinmesi, bu yolların kullanılması ile politik okuryazarlık becerisi önem kazanmaktadır. Bu nedenle günümüz Türkiye'sinde pek çok modern ülkede olduğu gibi öğrencilerden politik olarak okuryazar bireyler olarak yetişmeleri beklenmektedir. Nitekim aktif vatandaşlığın gündeme gelmesi ve eğitim sisteminde yeniden vurgulanması ile bu konulara olan ilgi de yeniden artmıştır. Buradan hareketle öğrencilerin politik okuryazar olmaları bekleniyorsa tartışmaya açık, demokratik ve şeffaf okullar, sınıflar oluşturulmalıdır (Kuş, 2013; Kuş, 2015).

21. yüzyılda Türk eğitim sisteminin temel amacı, değerlerimiz ve yetkinliklerle bütünleşmiş bilgi, beceri ve davranışlara sahip bireyler yetiştirmektir (Görmez, 2018). Bu bağlamda günümüzde vatandaşlık eğitimi, genelde dünyada ve özelde Türkiye'de önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. Nitekim vatandaşlık eğitimi içerisinde politik eğitim, önemli bir boyutu oluşturmaktadır (Kuş ve Tarhan, 2016). Vatandaşlık eğitimi kapsamında politik okuryazarlık, politik eğitim amaçlı olarak bireylerin politik anlayışını geliştirmek üzere varlığını sürdürmektedir. Günümüzde de politik okuryazarlığı kapsayan bir vatandaşlık eğitimi ele alınmaktadır (Şan, 2021). Gençlerin politikaya ilgi duymaları, politika ve politik konular hakkında düşünceleri, etkili karar vermeleri ve politik yaşama katılmaları Türkiye gibi genç nüfusun ağırlıkta olduğu bir ülke için önem taşımaktadır. Bu nedenle bireylerin politik ilgi ve farkındalıklarını beslemek, politik varoluşlarını ve öznelliklerini gerçekleştirmelerine destek olmak, politik sürece katılmalarına fırsat vermek, bugünün ve geleceğin politik kültürünü şekillendirmeleri noktasında cesaretlendirmek onları daha bilinçli ve işlevsel politik okuryazarlar hâline getirecektir (Dağ ve Koçer, 2019: 2168). Söz konusu bu amaçları eğitim paydaşlarından öğretmenler başta olmak üzere öğretim programları, eğitim kanunu, ders kitapları gibi öğelerle ve eğitime ilişkin oluşturulan etkili gelecek vizyonları ile kazandırılması mümkündür.

Politika toplum ve yönetime dair bir anlayış ve bilgi geliştirmekle ilgilidir. İnsanların, fikirlerin ve kurumların arasındaki etkileşim, yerelden sektörel bölgesel, ulusal ve küresel düzeye kaynakların ve değerlerin paylaşımının nasıl olduğunu anlamamızı sağlar. Böylece, iktidar, adalet, düzen, çatışma, meşruiyet, hesap verebilirlik, zorunluluk, egemenlik, yönetim ve karar verme konularında kimin neyi, ne zaman, nasıl, niçin ve nerede sorularını merkeze alarak analiz eder (QAA, 2007; akt, Bochel, 2009). Bu durum genel olarak politik okuryazar bireyler olmanın gereklerini de ifade etmektedir. 21. yüzyılın öne çıkan çeşitli okuryazarlık türlerinden biri olan politik okuryazarlık, demokrasinin birbirine bağlı doğası ve toplumdaki güç ilişkileri hakkında anlayışın geliştirilmesi ve farklı siyasi argümanları, bakış açılarını değerlendirmek için katılımcı vatandaşlığı ve eleştirel düşünme yeteneklerinin geliştirilmesini içermektedir (Brooks ve Normore, 2010;

Hunter ve Rack, 2016). Genel olarak bireyler geçmişin siyasi gelenekleri üzerinde yaşayarak, kendi politik okuryazar becerilerini geliştirmektedir. Bu nedenle demokratik bir politik eğitimde, gerçek konuların tartışılmasının yanı sıra değerleri netleştiren bilgi, beceri ve değerler yer almalıdır (Crick, 2007). Bu bağlamda vatandaşlık eğitimi için önemli bir yeri olan politik okuryazarlık, bireylerin bilgi, beceri ve değerleri kullanarak yönetime katılımını da içermektedir (Şan, 2021). Bu çerçevede politik okuryazarlık sadece siyasi kurumlar ile ilişkilendirilmemelidir. Politik okuryazarlık aile ve eğitim kurumları gibi sosyalleşme bağlamlarında da geliştirilen yetkinlikleri ve toplumun tüm birimlerinde gerçekleşen yönetim, güç, politika hakkında bilgi, beceri ve değerlerin geliştirilmesini de kapsamaktadır (Malafaia, Neves ve Menezes, 2017; Şan, 2021). Özellikle eğitim kurumlarında, öğrencilerde geliştirilen bu bilgi, beceri ve değerler politik kavramları destekleyen nitelikte olmalıdır (Douglas, 2002).

Okullar, öğrencilerin en önemli sosyalleşme ortamlarından biridir. Okullar, bilinçli politik okuryazar aktif vatandaşlar yetiştirilmesi adına büyük bir fırsattır. Eğitim düzeyi, öğrencilerin siyasi bilgilerini ve siyasi katılımlarını etkilemektedir (Tarhan, 2016; Junn, 2000'den akt. Malafaia, Neves ve Menezes, 2017). Bu bağlamda politik okuryazarlık, bireye siyasi yaşamda önemli olan unsurları bilmeyi, anlamayı ve bunları değerlendirmeyi gösterdiği için öğrencilere verilecek politik eğitim, demokratik sistemi anlamada ve etkili birer vatandaş olarak yetişmede yardımcı olacaktır (Tarhan, 2015). Ayrıca politik okuryazarlık, öğrencinin siyasi perspektifi, kurumun, sürecin veya kavramın işleyişi hakkında bilgi edinmesini sağlayabilir (Douglas, 2002). Bu bağlamda öğretmenlerin de politik okuryazarlığı nasıl ele aldıkları önem taşımaktadır. Örneğin bazı politik kavramlar, öğrencilerin siyasi fikirler ve kurumlar hakkında daha karmaşık ve eleştirel düşüncelerini sağlamaktadır. Crick Raporu'nda sürecin başında öğretilmesi vurgulanan anahtar kavramlardan olan temsil, katılım, meşruiyet gibi kavramlar bunlar arasındadır. Öğretmenler bu kavramlardan birini tanıtabilecek, yaratıcı düşünmeyi sağlayabilecek bir etkinlik veya oyun hazırlayabilirler. Bu tür herhangi bir etkinlikte öğretmenin rolü, öğrencilerin kavram hakkında bilgi edinmelerini kolaylaştırmak, kavramın günlük hayatta nasıl kullanıldığını ve politik dünyadaki faaliyetlerle nasıl tanımlandığını belirterek onlara farkındalık ve anlayış kazandırmaktır (Douglas, 2002). Öğretmenlerin bunu yaparken politik okuryazarlık eğitiminin sosyokültürel, çevresel, tarihi, coğrafi ve ekonomik açıdan disiplinler arası olarak ele alınmasının önemini göz ardı etmemeleri de gerekmektedir (Hunter ve Rack, 2016).

Sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin politik okuryazarlıklarını geliştirecek sosyoloji, antropoloji ve siyaset bilimi gibi farklı disiplinleri içinde barındıran bir derstir. Disiplinler arası bir yaklaşımla oluşturulan bu ders, öğrencileri gelecek yaşama hazırlayan, onların siyasete ilişkin olumlu tutumlar geliştirmesini, aktif ve etkili vatandaşlar olarak yetiştirilmelerini amaçlayan bir ders olmakla birlikte öğrencilerin sorgulama ve değerlendirme becerilerini geliştirerek politik okuryazarlık becerisini kazandırdıkları bir derstir. Öğrencilerin demokrasinin ilkelerine bağlı olan bilgili ve sorumlu vatandaşlar olarak yetiştirilmeleri oldukça önemli görülmektedir (Tarhan, 2015). Bu bağlamda Türkiye'de ilkökul ve ortaokul düzeyinde politik okuryazarlık öğretiminin etkili olarak yapılabileceği derslerden biri sosyal bilgilerdir (Tarhan, 2016; Şan, 2021). Nitekim sosyal bilgiler dersi, öğrencilerin siyasi sisteme yönelik olumlu görüşler geliştirdiği ve onların aktif vatandaşlar olmalarına fırsat veren katılımcı beceriler geliştirdikleri bir ders olarak görülmektedir. Bu bağlamda sosyal bilgiler dersinin amaçlarından birinin aslında politik okuryazar bireyler yetiştirmek olduğu söylenebilir. Sosyal bilgiler dersinde öğrencilere ülke yönetimiyle ilgili kurum ve kuruluşların çalışma prensipleri, bu kurum ve kuruluşların toplumdaki yeri ve önemi, siyaset yapan kişilerin siyasetteki rolleri, seçim öncesi ve seçim sonrası sürecin nasıl işlediği, bu seçilme işlemi sırasında vatandaşların görevleri ve bireylerin kendi özlük haklarının neler olduğu hakkında bilgiler verilmektedir. Bu süreçte sosyal bilgiler öğretmenleri demokratik tutum ve değerleri kazandıran en önemli kaynaktır. Dolayısıyla bu dersi veren sosyal bilgiler öğretmenlerinin de sahip oldukları politik okuryazarlık becerisi verdikleri eğitimi de etkileyebilmektedir (Akhan, 2013: 43; Kuş, 2015; Tarhan, 2016; Görmez, 2018). Genel olarak eğitimle öğrencilere vatandaşlığın üç boyutunun kazandırılması amaçlandığı söylenebilir: katılım ve sorumluluk alma; sorgulama ve iletişim; aydın vatandaşlar olmak için ihtiyaç duyulan bilgi ve anlayış. Bu kavramların aynı zamanda politik okuryazarlıkla ilgili kavramlar olduğu görülmektedir (Bochel, 2009). Bu bağlamda vatandaşlık eğitiminde önemli bir rol üstlenen sosyal bilgiler dersinde politik okuryazarlık bir beceri olarak 2018 Sosyal Öğretim Programında yerini almıştır (MEB, 2018). Bu beceri ile öğrenciler, siyaseti anlama, gündemdeki olayları eleştirme ve yorumlayabilme, siyasetle ilgili düşüncelerini paylaşabilme yeteneğini de kazanmaktadır. Ayrıca politik okuryazarlık ile öğrenciler, siyasetin toplumun bugünü ve geleceğini nasıl etkilediğini anlayarak siyasi katılımın önemini, temel siyaset bilgisinin ve tutumlarının toplumları nasıl etkilediğini de kavrayabilmektedir. Bu önemli becerinin öğrencilere kazandırılmasını teşvik etmek için konuyla ilgili yeterli içeriğe sahip güncel ders kitaplarının ve öğretim programlarının hazırlanması, aynı zamanda farklı öğretim yaklaşımlarının kullanılması gerekmektedir (Offen, 2017; Tarhan, 2019).

Bireyler, politik süreçlerden ve alınan politik kararlardan etkilenen bir toplumsal çevrede yaşamaktadırlar. Bu nedenle bireylerin politik süreçlere etkin bir şekilde katılımlarını sağlamak için anlamlı öğrenmelerin gözden geçirilmesi gerekmektedir (Thompson, 1996). Bu durum bir bütün olarak özellikle de sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından incelenmesini gerektirmektedir. Bu nedenle, sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık ile ilgili görüşlerinin ortaya konulması, politik okuryazarlık konusunun 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına, sosyal bilgiler ders kitaplarına, 2023 Eğitim Vizyon belgesine nasıl yansıtıldığı ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nda bu beceriye yer verilip verilmediğinin belirlenmesi önemli görülmektedir. Böylece sosyal bilgiler dersi politik okuryazarlık açısından bir bütün olarak incelenmiş olacaktır. Tüm bu amaçlarla araştırmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

- ✓ Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Milli Eğitim Temel Kanununda politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?
- ✓ Sosyal bilgiler öğretmenleri politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersini nasıl değerlendirmektedir?

YÖNTEM

Araştırmada hem nitel hem de nicel yöntemler birlikte kullanılmıştır. Bu yöntemler ilgili başlıklar altında açıklanmıştır.

Araştırmanın Nitel Boyutu

Araştırmanın nitel boyutunda durum çalışması desenine bağlı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Araştırmada kullanılan doküman incelemesi yöntemi, araştırılacak olan konuya ilişkin yazılı veya görseller materyallerin analizini kapsamaktadır (Yıldırım ve Şimşek, 2021, s.189; Özkan, 2021, s. 14). Dokümanlar, raporlardan günlüklere, fotoğraflardan anketlere her türlü yazılı ve görsel materyalleri içermektedir ve bu dokümanlar, gözlem ve görüşmelerin yanında nitel veri türlerinden birini oluşturmaktadır (Patton, 2018, s. 4). Bu çalışmada öncelikle araştırmanın amacına uygun olarak araştırmacılar tarafından seçilen kavramların frekanslarını ve metin içindeki dağılımını görmek için bilgisayar destekli metin analizine ihtiyaç duyulmuştur (Pollach, 2012). Analizlerin bilgisayar destekli yapılmasının analizlerin daha objektif ve elde edilen sonuçların tekrar edilebilirliği açısından önemli olduğu ve çalışmanın da güvenilirliğini artırabileceği düşünülmektedir (Meyer, 2020). Bu amaçla metinlerin incelenmesinde Sketch Engine yazılımı (<http://www.sketchengine.eu>) kullanılmıştır.

İncelenen Dokümanlar

Türkiye'de eğitim işlerinden sorumlu olan Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 2017 yılında tüm eğitim kademelerinde müfredat yenileme çalışmaları yapılmış ve 2018-2019 yıllarında bu müfredatlar uygulanmaya başlamıştır. Öncelikle çalışmada yenilenen Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (MEB, 2018) ve bu programa göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitapları incelenmiştir. Yeni müfredatlara göre hazırlanan sosyal bilgiler ders kitaplarına Millî Eğitim Bakanlığının Eğitim Bilişim Ağından (EBA) ulaşılmıştır. Ayrıca çalışmada politik okuryazarlık açısından Millî Eğitim Temel Kanununu ve Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi de incelenmiştir. Çalışmada incelenen ders kitaplarına ilişkin detaylar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1. İncelenen ders kitapları

Kod	Kitap Adı	Ebat	Sayfa Sayısı	Yazar/lar	Yayınlayan	Onay Yılı	Yayın Yılı
SS5	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 5 Ders kitabı	B5	201	Evirgen ve Diğ.	MEB Yayınları	2019	2021
SS6	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 6 Ders kitabı	B5	276	Yıldırım ve Diğ.	MEB Yayınları	2019	2019
SS7	Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu Sosyal Bilgiler 7 Ders kitabı	B5	256	Gültekin ve diğ.	MEB Yayınları	2018	2021

Her sınıf düzeyinde özel yayın evlerinin de kitaplarının okutuluyor olabilmesi nedeniyle bu çalışmada yalnızca Bakanlık yayınları tarafından basılmış olan ve basım tarihi en yakın olan kitaplar incelenmiştir. Sosyal bilgiler dersi, ilkököl 4. sınıfta da verilmektedir. Fakat, bu sınıf düzeyinde bu dersi sınıf öğretmenleri yürüttüğünden bu düzeyde okutulan ders kitabı değerlendirmeye alınmamıştır.

Verilerin Toplanması ve Analiz Süreci

Araştırmada veriler doküman incelenmesi ile toplanmıştır. Doküman incelemesi bir yöntem olmakla birlikte aynı zamanda veri toplama tekniği olarak da kullanılabilir (Özkan, 2021, s.4). Bu çalışmada veri kaynağı olarak sosyal bilgiler ders kitapları, 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programı, Millî Eğitim Temel Kanunu

ve Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi kullanılmıştır. Ders kitapları incelenirken ana metin ve başlıklar inceleme kapsamına alınmıştır. Kitapların ön bölümünde yer alan jenerik bölümü, milli marş, gençliğe hitabe, Atatürk resmi, Türk bayrağı, kitaplarda yer alan tüm görseller ve son bölümde verilen sözlük, dizin, kaynakça, haritalar kısımları kapsam dışı bırakılmıştır. Benzer şekilde Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinin de giriş ve tanıtım bölümü inceleme kapsamına alınmamıştır.

Dokümanlar incelenmeden önce Douglas (2002) tarafından Crick Raporundan hareketle oluşturulan anahtar kavramlardan esas alınarak politik okuryazarlıkla ilgili toplam 278 sözcükten oluşan bir kavram havuzu oluşturulmuştur. Tüm bu kavramlar, Staeheli (2008), Tam (1998), Wood (2010), Perveen ve Awan (2017) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulan 9 tema altında toplanmıştır. Daha sonra kavram havuzunda yer alan kavramlar Sketch Engine yazılımı kullanılarak ders kitaplarında taranmıştır. Bu kavramların bir kısmı tarama yapılırken daha kapsamlı bir tarama yapabilmek amacıyla eş anlamlıları ile kullanılmıştır. Kullanılan yazılım pek çok alandan araştırmacılar için farklı dillerde hazırlanmış metin koleksiyonlarının taranmasında kullanılan bir metin analiz yazılımıdır. Yazılımla Web içerikleri ile kullanıcılar tarafından yüklenen dokümanlar da taranabilmektedir. Online olarak kullanılan yazılım sistemine araştırma kapsamında incelenen sosyal bilgiler ders kitapları, Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı, Millî Eğitim Temel Kanununu ve Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu yüklenerek 186,845 sözcük (tokens), 147,515 kelime (words) ve 10,672 cümlelik (sentences) bir külliyat oluşturulmuştur. Tarama sonucunda elde edilen bulgular niceliksel olarak tablolar halinde sunulmuş, bu bulgular metin içinden uygun alıntılar yapılarak nitel yönden de desteklenmiştir.

Araştırmanın Nicel Boyutu

Araştırmanın nicel boyutunda betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Bu araştırmalar bir konuda katılımcıların görüşlerinin, ilgi, beceri veya yetenek, tutum gibi özelliklerinin belirlendiği görece büyük çalışma gruplarında yapılan ve genellikle anketlerin kullanıldığı çalışmalardır (Büyüköztürk vd., 2013, s. 177-180). Bu çalışmada da sosyal bilgiler dersinin değerlendirilmesi amacıyla katılımcılara bir anket formu uygulanmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler, SPSS 22.0 paket programı kullanılarak analiz edilmiş ve ulaşılan sonuçlar tablo halinde sunulmuştur.

Çalışma grubu

Çalışma kapsamında sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından değerlendirilmesi amacıyla aktif olarak görevde bulunan 34 sosyal bilgiler öğretmeninin görüşü alınmıştır. Çalışma grubunun belirlenmesinde amaçsal örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Çalışma grubunu oluşturan öğretmenler belirlenirken “en az 3 yıl sosyal bilgiler dersini yürütmüş olmak” ölçütü olarak alınmıştır. Çalışma grubunda yer alan öğretmenlerin 15’i (%44,1) kadın, 19’u (55,9) erkektir. Bu öğretmenlerden Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı konusunda yeterli bilgi sahibi olduğunu ifade eden 17 (%50) öğretmen bulunurken öğretmenlerden 15’i (44,1) kısmen, 2’si (%5,9) ise program hakkında bilgi sahibi olmadığını ifade etmiştir.

Verilerin Toplanması ve Analiz Süreci

Çalışmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin bir bütün olarak sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından değerlendirmelerini almak için 10 soruluk 5’li Likert formatında bir anket formu kullanılmıştır. Perveen ve Awan (2017) tarafından oluşturulan ve Türkçeye uyarlanan anket formunda yer alan soruların araştırma için uygun olup olmadığının ve Türkçe uyarlamasının yeterliliğinin belirlenmesi için iki alan uzmanı ve bir dil uzmanının görüşü alınmıştır. Gerekli düzeltmelerin yapılmasından sonra uygun olduğuna karar verilen anket formu, Microsoft Forms’a aktarılmıştır. Anket Formunda yer alan sorular Tablo 2’de verilmiştir.

Tablo 2. Anket formunda yer alan sorular

Madde No	Madde
1	Sosyal bilgiler dersi insan haklarıyla ilgili yeterli bilgi içeriyor.
2	Sosyal bilgiler dersi ulusal kurumlara (kamu kurumları) ilgili yeterli bilgi içeriyor.
3	Sosyal bilgiler dersi toplumun dil ve kültürel çeşitliliğini yeterince yansıtıyor.
4	Sosyal bilgiler dersi, toplumsal konularla ilgili tartışmalara katılmanın önemine yer veriyor.
5	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere barışçıl gösterilere/protestolara katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
6	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor
7	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere seçimlere katılmanın (oy kullanma) önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
8	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere toplum yararına yönelik etkinliklere (ağaçlandırma çalışmaları vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
9	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmanın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.
10	Sosyal bilgiler dersi, herhangi bir sınıf düzeyinde (4. sınıf, 5. sınıf vb.) öğrencilerin demokrasi deneyimi yaşayabilmelerini destekliyor

Forms üzerinde çalışmaya ilişkin açıklayıcı bilgilere, etik kurul izninin alındığına, çalışmanın gönüllüğe dayandığına ve katılımcıların istedikleri zaman çalışmadan ayrılacaklarına yönelik ifadelere yer verilmiştir. Çalışmada Microsoft Forms’un kullanılmasının öncelikli nedeni ise Covid-19 salgınının ortaya çıkardığı çekincelerdir. Ayrıca, Forms’un veri toplama sürecinde kullanımının diğer nedenlerinin zaman ve maliyet

açısından kolaylık sağlaması ve katılımcıların formu doldururken yanlılığa neden olabilecek etkileri ortadan kaldırarak verilerin daha nesnel toplanmasına olan katkısı olduğu söylenebilir.

Anketle elde edilen veriler SPSS 22.0 veri analiz programı ile betimsel istatistikî yöntemler kullanılarak analiz edilmiş ve ulaşılan bulgular tablo olarak sunulmuştur. Ankete ilişkin Cronbach's Alpha güvenilirlik kat sayısı ise ,924 bulunmuştur. Bu oranın, elde edilen ölçümlerin güvenilirliği için oldukça uygun bir oran olduğu değerlendirilebilir (Büyüköztürk vd., 2013, s. 109).

BULGULAR

Bu başlık altında araştırma sorularına göre izlenen bir sıra ile çalışmadan elde edilen bulgulara yer verilmiştir.

Birinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın birinci araştırma sorusu olan “Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 3’te verilmiştir. Tabloda ayrıca politik okuryazarlıkla ilişkilendirilen kavramlardan öne çıkanlardan bazıları da örneklendirilmiştir.

Tablo 3. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	37	Eğitim, Seyahat, sağlık, Özgürlükler
Ulusal ve uluslararası kurumlar	12	Okullar, resmî kurumlar
Çok kültürlülük	-	İlişkili kavram yok
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	-	İlişkili kavram yok
Toplumsal sorunlar/konular	8	Kalıp yargı, pozitif ayrımcılık, cinsiyet ayrımcılığı
Çıkar/baskı grupları	8	Sivil toplum kuruluşları, medya, vakıflar
Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	2	Aktif katılım, siyasi partiler
Ekonomi	41	Üretim, tüketim, meslekler, sanayi, pazarlama, tasarruf
Politika	27	Demokrasi, devlet, yasama, egemenlik, cumhuriyet

Tablo 3’te yer verildiği üzere 2018 sosyal bilgiler dersi öğretim programında *çok kültürlülük*, *barışçıl protesto/eylem bilgisi* ve *katılım (demokratik, sosyal, politik)* temaları ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir kavrama rastlanılmamıştır. Bununla birlikte programda politik okuryazarlık temalarından *temel insan hakları*, *ekonomi* ve *politika* ile ilişkilendirilebilecek kavramlara yer verilmiştir. Bu kavramlardan *temel insan hakları* temasında eğitim, seyahat gibi temel özgürlüklere, *ekonomi* temasında üretim, tüketim ve meslekler gibi kavramlara daha çok değinildiği görülmektedir. *Politika* temasında ise sosyal bilgilerin temel amacı olan demokratik yurttaşlar yetiştirme amacına uygun olarak demokrasi, devlet, egemenlik gibi kavramlar öne çıkmaktadır. Programda politik okuryazarlık temalarıyla ilgili kavramların genel olarak hemen her sınıf düzeyinde kazanımlarda yer aldığı söylenebilir. Programda temel insan hakları ile ilgili olarak yer verilen kavramlar sosyal bilgiler 7. sınıf kazanımlarından birinde şu şekilde yer almıştır: “Temel haklardan yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir.” Ders kazanımları düzeyinde ele alındığında bazı kazanımlarda yer verilen kavramların politik okuryazarlığın farklı alanları ile ilişkili olabilmektedir. Bu nedenle 6. sınıf düzeyinde yer alan “Yönetimin karar alma sürecini etkileyen unsurları analiz eder. (Konu siyasi partiler, sivil toplum kuruluşları, medya ve bireyler (kamuoyu) kapsamında ele alınır.) kazanımı hem *çıkar/baskı grupları* hem de *politika* teması ile ilişkili olarak ele alınmıştır. Sosyal bilgiler dersi öğretim programında yetkinliklere ilişkin bilgiye yer verilen bölümde vatandaşlık yetkinlikleriyle ilgili olarak “Vatandaşlıkla ilgili yetkinlik ise bireyleri, toplumsal ve siyasal kavram ve yapılarla ilişkin bilgiye, demokratik ve aktif katılım kararlılığına dayalı olarak medeni hayata tam olarak katılmaları için donatmaktadır.” ifadeleri kullanılarak politik okuryazarlıkla ilişki kurulduğu söylenebilir. Genel olarak değerlendirildiğinde öğretim programı bir derse ilişkin genel hatları içerdiğinden politik okuryazarlıkla ilgili detaylı bilgilerin yer almasını beklemek hatalı olabilir. Bu nedenle programın politik okuryazarlıkla ilgili tüm temalara yer verilmese de politik okuryazarlığın programda bir beceri olarak yer alması ve programda konuyla ilgili kavramlara değinilmesi programın yeterli bir içeriğe sahip olduğu şeklinde yorumlanabilir.

İkinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın ikinci araştırma sorusu olan “Sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4. Sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	44	Çocuk hakları, düşünce özgürlüğü, yerleşme ve seyahat özgürlüğü
Ulusal ve uluslararası kurumlar	129	Belediyeler, Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, NATO
Çok kültürlülük	61	Ayrımcılık, çoğulculuk, kalıp yargı/ön yargı, farklılıklara saygı, mülteciler
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	6	Gösteri düzenlemek
Toplumsal sorunlar/konular	64	Şiddet, terör, erozyon, çocuk hakları, cinsiyet ayrımcılığı
Çıkar/baskı grupları	111	Medya, sivil toplum kuruluşları, Basın, vakıflar

Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	38	Sosyal yardımlar, ağaçlandırma çalışmaları, seçimler, siyasi partiler
Ekonomi	934	Hayvancılık, meslekler, tarım, sanayi, ihracat, ithalat, para
Politika	549	Cumhuriyet, demokrasi, devlet, egemenlik, yargı, kamuoyu

Tablo 4’te görüldüğü üzere politik okuryazarlığın tüm boyutlarına ilişkin ders kitapları içeriğe sahiptir. Ders kitaplarında politik okuryazarlıkla ilgili en fazla kavramın yer verildiği temalar *politika*, *ekonomi* ve *ulusal ve uluslararası kurumlar* temalarıdır. *Ekonomi* temasında hayvancılık, meslekler, tarım, sanayi, ihracat, ithalat, para kavramları; *politika* teması altında cumhuriyet, demokrasi, devlet, egemenlik, yargı, kamuoyu kavramları; *ulusal ve uluslararası kurumlar temasında ise* belediyeler, Birleşmiş Milletler, İslâm İşbirliği Teşkilatı, NATO kavramları en fazla öne çıkan kavramlardır. Temalar arasında en az yer verilen kavramın olduğu temanın *barışçıl protesto/eylem bilgisi* teması olduğu ve yalnızca bir ilişkili kavramın bu tema altında yer aldığı görülmektedir. Bu tema altında yer alan kavramın “gösteri düzenlemek” şeklinde genel bir ifade ile verildiği konuyla ilgili herhangi bir detay veya farklı bir kavrama yer verilmediği söylenebilir. *Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)* teması altında öne çıkan kavramların katılımın politik, demokratik ve sosyal boyutlarıyla da ilişkilidir. En fazla ilişkili kavramın yer verildiği *ekonomi* teması ile ilgili olarak kitapta yer verilen bir ifade örneği şöyledir:

“Baharat Avrupa’da üretilmediği için çok değerliydi. Ancak doğudan batıya gelene kadar fiyatı çok artıyordu. Baharat Yolu’nda daha çok deniz yolculuğu yapılırdı. Mısırlılar ve Venedikliler bu yola hâkim olan devletlerdi. Daha sonraki yıllarda Osmanlı Devleti Mısır’ı ele geçirerek Baharat Yolu’na hâkim oldu. Baharat Yolu’nun ele geçirilmesi Osmanlı ekonomisine çok önemli katkılar sağladı. Avrupalılar baharatı daha ucuz alabilmek için yeni yollar aramaya başladılar ve yeni yollar keşfetmiş oldular. Baharat Yolu böylece önemini kaybetti.” SS6

İfadede ekonomi kavramı tarihsel açıdan ele alınarak ticaret yollarının devletler için ekonomik açıdan önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca ifade ekonomiyle ilgili olarak üretim, ticaret, fiyat, değer, ucuzluk kavramlarına da içermektedir. Ders kitaplarında politik okuryazarlığın bir boyutu olarak ekonomi ile ilgili kavramların pek çok konuda pek çok farklı biçimde ele alındığı söylenebilir. Benzer şekilde politik okuryazarlık temalarından en çok kavrama sahip olan *ulusal ve uluslararası kurumlar*, *ekonomi*, *politika* temalarıyla ilişkili kavramlara yer verilen bir metin örneği şu şekildedir:

“Türkiye ekonomik ilişkilerini geliştirmek amacıyla birçok kuruluşla iş birliği yapmaktadır. Bu iş birliği ülkemize ekonomik fayda sağlamakta ve ülkemizin yeni pazarlara açılmasını kolaylaştırmaktadır. Bu kuruluşlar ülkeler arasındaki ekonomi, bilim, ticaret, eğitim, teknik, politik, kültürel ve siyasal konularda iş birliği geliştirmek amacıyla kurulmuştur.” SS7

Politik okuryazarlığın önemli bir teması olan *çıkâr/baskı grupları* teması altında yer verilen sivil toplum kuruluşları kavramına yönelik ders kitabında geçen örnek ifade ise şöyledir:

“Nüfusumuz da giderek artmaktadır. Bu nedenlerle devletimize sivil toplum kuruluşları (STK) destek olmaktadır. Sivil toplum kuruluşları çevrelerindeki toplumsal ihtiyaçlara duyarlı insanlar tarafından kurulmuştur. Gönüllülerin desteğiyle toplum için önemli hizmetler görürler. Birçok insana yardım ederler. Toplumsal birliktelik ve dayanışmayı artırır.” SS5

Baskı ve çıkar grupları olarak hizmet eden sivil toplum kuruluşları demokrasilerde katılımın en önemli araçlarından biridir. Bu yönüyle sivil toplum kuruluşları politik okuryazarlığın birden fazla boyutuyla ilişkilidir. Metinde de ifade edildiği üzere sivil toplum kuruluşlarının toplumlar için önemine değinilerek bu kuruluşlara yönelik farkındalık oluşturulması amaçlanmıştır.

Üçüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın üçüncü araştırma sorusu olan “Millî Eğitim Temel Kanununda politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 5’te verilmiştir.

Tablo 5. Millî Eğitim Temel Kanununda politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	2	Eğitim hakkı, örgütlenme
Uluslararası kurumlar	2	Okul, bakanlıklar
Çok kültürlülük	-	İlişkili kavram yok
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	-	İlişkili kavram yok
Toplumsal sorunlar/konular	-	İlişkili kavram yok
Çıkâr/baskı grupları	-	İlişkili kavram yok
Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	-	İlişkili kavram yok
Ekonomi	10	Maliye Bakanlığı, Kalkınma, sermaye, meslekler
Politika	9	Laiklik, yürütme, demokrasi, devlet, hükümet

Tablo 5’te yer aldığı üzere ilgili temalardan *Ekonomi* temasında en fazla kavrama yer verildiği, onu da *Politika* temasının takip ettiği görülmektedir. *Çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi, toplumsal sorunlar/konular, çıkar/baskı grupları, katılım (demokratik, sosyal, politik)* temalarıyla ilgili ise incelenen dokümanda doğrudan ilişkilendirilebilecek kavrama rastlanılmamıştır. İncelenen doküman Türkiye’de eğitimle ilgili temel kanun olduğundan her temayla ilgili kavrama rastlanılmaması olağan bir durum olarak yorumlanabilir. Fakat, özellikle çok kültürlülük ve katılım ile ilgili kavramlara yer verilmesi beklenilebilir. En çok kavramın yer aldığı ekonomi temasında altında incelenen kavramların geçtiği metne örnek olarak Milli Eğitim Temel Kanununun 40. maddesi 7. fıkrasında “Kısa süreli ve kademeli eğitim uygulayarak ekonomimizin gelişmesi doğrultusunda ve istihdam politikasına uygun meslekleri edinmelerini sağlayıcı imkanlar hazırlamak”; 8. fıkrasında ise “Çeşitli mesleklerde çalışmakta olanların hizmet içinde ve mesleklerinde gelişmeleri için gerekli bilgi ve becerileri kazandırmaktır.” ifadeleri örnek olarak verilebilir. Kanunun 11. Maddesinde ise politika ilgili kavramlara yer verildiği maddelerden biridir. İlgili maddede şu ifadeler kullanılmıştır:

“Güçlü ve istikrarlı, hür ve demokratik bir toplum düzeninin gerçekleşmesi ve devamı için yurttaşların sahip olmaları gereken demokrasi bilincinin, yurt yönetimine ait bilgi, anlayış ve davranışlarla sorumluluk duygusunun ve manevi değerlere saygının, her türlü eğitim çalışmalarında öğrencilere kazandırılıp geliştirilmesine çalışılır; ancak, eğitim kurumlarında anayasada ifadesini bulan Atatürk milliyetçiliğine aykırı siyasi ve ideolojik telkinler yapılmasına ve bu nitelikteki günlük siyasi olay ve tartışmalara karışılmasına hiçbir şekilde meydan verilmez.”

Yukarıda yer alan ifadede demokrasi, ülke yönetimi, anayasa gibi kavramlara yer verilmiş; ilgili maddede eğitim kurumlarında resmî ideoloji dışında herhangi bir siyasi ideolojinin telkininde bulunulmaması veya ideolojik tartışmalara karışılmaması vurgulanmıştır.

Dördüncü Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın dördüncü araştırma sorusu olan “Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde politik okuryazarlığa yer verilme durumu nasıldır?” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 6’da verilmiştir.

Tablo 6. Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesinde politik okuryazarlık

Tema	f	Öne çıkan kavramlar
Temel İnsan hakları	-	İlişkili kavram yok
Ulusal ve uluslararası kurumlar	127	Bakanlık, okullar
Çok kültürlülük	1	Göçmenler
Barışçıl protesto/Eylem bilgisi	-	İlişkili kavram yok
Toplumsal sorunlar/konular	-	İlişkili kavram yok
Çıkar/baskı grupları	8	Medya, sivil toplum kuruluşu
Katılım (Demokratik, Sosyal, Politik)	1	Sorumluluklar
Ekonomi	47	Meslek, sanayi, sermaye, üretim, turizm
Politika	18	Politika, kamuoyu

2023 Eğitim Vizyonu Belgesi, MEB tarafından 23 Ekim 2018 tarihinde kamuoyuyla paylaşılmış olan ve Türk eğitim sisteminin pek çok boyutuna ilişkin muhtevaya sahip olan bir belgedir. Tablo 6’da görüldüğü üzere bu belgede politik okuryazarlık boyutlarından en fazla *ulusal ve uluslararası kurumlar* bilgisine yer verilmiştir. Bu temada başta Millî Eğitim Bakanlığı olmak üzere çeşitli bakanlıklara ve farklı eğitim kurumlarına değinildiği görülmektedir. Belgede öne çıkan bir diğer tema ise *ekonomi* temasıdır. Bu tema altında en çok yer verilen kavramların meslekler, sanayi, sermaye gibi kavramlardır. Türk milli eğitiminin geleceğini nasıl olması gerektiğini ortaya koyan bu belgede *temel insan hakları* ve *toplumsal sorunlar/konular* teması ile ilişkilendirilebilecek herhangi bir kavrama yer verilmemiştir. Benzer şekilde *barışçıl protesto/eylem bilgisi* temasıyla ilgili kavrama da rastlanmamıştır. Belgede en çok kavramın yer aldığı *ulusal ve uluslararası kurumlar* temasıyla ilgili örnek bir amaç ifadesi şöyledir: “*Organize Sanayi Bölgelerinde (OSB) Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı iş birliğiyle mesleki ve teknik okul sayısı artırılacaktır.*” Örnek ifadenin görüldüğü üzere *ulusal ve uluslararası kurumlar* temasıyla ilgili olmadığı aynı zamanda *ekonomi* temasının kapsamında olduğu görülmektedir. Konuyla ilgili olarak *ekonomi* temasıyla ilişkilendirilen bir örnek bir ifadede “*Toplumsal refahın artması ve ülkemizin sosyal, kültürel ve sürdürülebilir ekonomik kalkınması, eğitim sistemin ilk basamağı olan okul öncesinden başlamaktadır.*” denilmiştir. Burada da görüldüğü üzere bu ifade hem kurumlar hem de ekonomi kavramlarıyla ilişkili bir ifadedir. Çalışmanın doğası gereği temalar arasında her zaman net sınırlar bulunmamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde bu belgenin spesifik bir alan özgü vizyon belgesi olması nedeniyle politik okuryazarlığın tüm boyutlarına yer verilmesi gereken bir belge olduğu düşünülmemektedir. Bu yönüyle değerlendirildiğinde politik okuryazarlık açısından belgenin yeterli veya yetersiz içeriğe sahip olduğu yönünde net bir yorum yapılması uygun olmayacaktır.

Beşinci Araştırma Sorusuna Yönelik Bulgular

Çalışmanın beşinci araştırma sorusu olan “Sosyal bilgiler öğretmenleri politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersini nasıl değerlendirmektedir” sorusuna yönelik elde edilen bulgular Tablo 7’de verilmiştir.

Tablo 7. Öğretmenlere göre sosyal bilgiler dersi ve politik okuryazarlık (N=34)

Madde No	Madde	Cinsiyet	N	Mean*	\bar{x}
1	Sosyal bilgiler dersi insan haklarıyla ilgili yeterli bilgi içeriyor.	Kadın	15	3,27	3,53
		Erkek	19	3,74	
2	Sosyal bilgiler dersi ulusal kurumlarla (kamu kurumları) ilgili yeterli bilgi içeriyor.	Kadın	15	3,33	3,62
		Erkek	19	3,84	
3	Sosyal bilgiler dersi toplumun dil ve kültürel çeşitliliğini yeterince yansıtıyor.	Kadın	15	3,20	3,29
		Erkek	19	3,37	
4	Sosyal bilgiler dersi, toplumsal konularla ilgili tartışmalara katılmannın önemine yer veriyor.	Kadın	15	3,27	3,47
		Erkek	19	3,63	
5	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere barışçıl gösterilere/protestolara katılmannın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,00	3,06
		Erkek	19	3,11	
6	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmannın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,13	3,32
		Erkek	19	3,47	
7	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere seçimlere katılmannın (oy kullanma) önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,67	3,91
		Erkek	19	4,11	
8	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere toplum yararına yönelik etkinliklere (ağaçlandırma çalışmaları vb.) katılmannın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	3,73	3,79
		Erkek	19	3,84	
9	Sosyal bilgiler dersi, öğrencilere çıkar gruplarına (dernek, sendika vb.) katılmannın önemine ilişkin yeterli bilgi sağlıyor.	Kadın	15	2,93	3,09
		Erkek	19	3,21	
10	Sosyal bilgiler dersi, herhangi bir sınıf düzeyinde (4. sınıf, 5. sınıf vb.) öğrencilerin demokrasi deneyimi yaşayabilmelerini destekliyor.	Kadın	15	3,33	3,62
		Erkek	19	3,84	

*Her bir maddeden alınabilecek en düşük puan 1, en yüksek puan 5’tir.

Tablo 7, sosyal bilgiler dersini aktif olarak veren öğretmenlerin sosyal bilgiler dersini politik okuryazarlık açısından değerlendirmelerini içermektedir. Tabloda yer aldığı üzere 15’i (%44) kadın, 19’u (%56) ise erkek olan 34 katılımcının genel aritmetik ortalamaları 3,47’dir. Bu sonuçtan hareketle katılımcılar sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık becerisini kazandırabilme açısından uygun olduğunu düşündüğü varsayılabilir. Maddeler bazında bakıldığında ise erkek katılımcılar, kadınlara göre tüm maddelerde daha yüksek bir ortalamaya sahiptir. Bu da erkek öğretmenlerin sosyal bilgiler ve politik okuryazarlık arasında daha fazla bir ilişki kurduğunu göstermektedir. Ayrıca, 7. maddenin ortalamasının diğer maddelere yönelik en yüksek ortalamaya sahip olduğu, 5. maddenin ise en düşük ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. 7. Maddenin yüksek ortalamaya sahip olmasının pek çok nedeni olabilir. Bunlar arasında Türk toplum hayatında siyasi seçimlerin demokrasi için oldukça önemli olduğuna ilişkin genel kanı, seçimlerin zamandan bağımsız olarak günlük hayatı oldukça meşgul eden bir durum olması veya okullarda sınıf başkanlığı ve yardımcılığı seçimi gibi uygulamaların seçim kavramı üzerindeki pekitici rolü olması sayılabilir. Benzer şekilde 5. maddenin düşük orana sahip olmasının nedeni olarak ise Türk toplumunda daha önce yaşanan pek çok protesto ve benzer eylemlerin sonuçları itibariyle olumsuz bir algıya neden olmuş olabileceği düşünülebilir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Vatandaşlık eğitiminin önemli bir ayağı olan politik okuryazarlık, yerel, ulusal ve uluslararası alanda alınan kararları ve politikaları etkileyen, ayrıca bu demokratik sürece katılan bireylerin nasıl hareket edeceğine ilişkin bir anlayış geliştirmek anlamına gelmektedir. Disiplinler arası yaklaşıma uygun olan politik okuryazarlık, öğrencilerin siyasi yaşamda düşüncelerini, deneyimlerini ve değerlerini geliştirmede önemli rol oynamaktadır. Politik okuryazarlığın bir beceri olarak yer aldığı sosyal bilgiler dersinde öğrencilere temel politik bilgilerin kazandırılması hedeflenmektedir. Bu noktada araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin genel olarak sosyal bilgiler dersini politik okuryazarlık açısından değerlendirmeleri alınmış, politik okuryazarlık konusunun 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programına, sosyal bilgiler ders kitaplarına ve 2023 Eğitim Vizyon belgesine nasıl yansıtıldığına ve Milli Eğitim Temel Kanunu’nda yer verilip verilmediğine bakılmıştır. Sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık bakımından tüm yönleriyle incelendiği bu araştırma demokratik sistemin eğitim ayağında sürdürülebilirliği adına da önem taşımaktadır. Araştırmadan elde edilen verilerin analizi sonucunda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmada sosyal bilgiler dersi öğretim programında politik okuryazarlığa yer verilme durumu incelendiğinde, en fazla temel insan hakları (eğitim, seyahat, sağlık, özgürlükler), ekonomi (üretim, tüketim, meslekler, sanayi, pazarlama, tasarruf) ve politika (demokrasi, devlet, yasama, egemenlik, cumhuriyet) temalarına yer verildiği; çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi temalarına yer verilmediği tespit edilmiştir. Nitekim politik katılım ve sesini duyurma becerisinin vatandaşların sosyoekonomik kaynaklara ne kadar iyi sahip olduklarına bağlı olduğu belirtilmektedir (Malafaia, Neves ve Menezes, 2017). Bu bağlamda politik okuryazarlıkla ilgili kavramların daha çok ekonomi temasına ilişkin kavramlar olduğu görülürken, en az barışçıl protesto/eylem temasında kavrama yer verilmiş olması önemli bir sonuçtur. Bu durumun, katılım adına gençlerin yalnızca, oy kullanmak gibi, sonuçları itibariyle daha az sorumluluk gerektiren ve kendilerini

daha pasif kılan eylemlerde bulunmasına neden olduğu söylenebilir. Bu sonucu daha önce yapılan çalışmalardan elde edilen sonuçlar da desteklemektedir. Forum İstanbul Gençlik Plâtformu tarafından yapılan bir çalışmada her beş gençten yalnızca biri düzenlenen bir toplu yürüyüşe katıldığını, gençlerin %10 kadarının ise bir boykot eylemine katıldığını ifade etmiştir (Dağ ve Köçer, 2019). Bu durum gençlerin onlara verilecek etkili bir eğitimle onların konuyla ilgili daha iyi bir farkındalığa ve sivil cesarete sahip olması gerektiğini göstermektedir. Politik okuryazarlığın sosyal bilgiler öğretim programlarında yer verilme durumunun incelendiği Görmez (2018) tarafından yapılan çalışmada, politik okuryazarlık becerisinin temelini oluşturan anayasa, yasa, insan hakları, özgürlük, bağımsızlık, sosyal katılım, farklılıklara saygı, katılım hakkı, düşünce özgürlüğü, iletişim özgürlüğü, vatandaşın görev ve sorumlulukları, vergi verme, bilinçli tüketici, çocuk hakkı, demokrasi vb. birçok konu ve kavrama yer verildiği tespit edilmiştir. Mevcut çalışmada da yer verilen kavramlar ve temaların bu çalışma ile benzer olduğu söylenebilir. Kara ve Tangülü (2017) tarafından yapılan bir diğer çalışmada ise 2008 sosyal bilgiler dersi öğretim programının genel amaçlar, beceriler, kavramlar, değerler, öğrenme alanları ve kazanımlarının hukuk okuryazarlığı ve politik okuryazarlık ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Genel olarak değerlendirildiğinde sosyal bilgiler dersi öğretim programının politik okuryazarlığa ilişkin pek çok kavramı içerse de bazı kavramlara hiç yer verilmemiş olması program açısından bir eksiklik olarak ifade edilebilir.

Araştırmada sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa yer verilme durumu incelendiğinde, en fazla ekonomi (hayvancılık, meslekler, tarım, sanayi, ihracat, ithalat, para), politika (cumhuriyet, demokrasi, devlet, egemenlik, yargı, kamuoyu), ulusal ve uluslararası kurumlar (belediyeler, Birleşmiş Milletler, İslam İşbirliği Teşkilatı, NATO) temalarına yer verildiği; en az barışçıl protesto/eylem bilgisi (gösteri düzenlemek) temasına yer verildiği görülmektedir. Toplumun yapısı ve değerleri toplumsal kurumlar tarafından korunması gereğinden hareketle kamu düzenini sağlayan, yönetim işlerini düzenleyen temel kurumlardan biri olan siyasetin, sosyal bilgilerde ayrı bir önemi vardır. Bu bağlamda bireylerin toplumda uyum içinde yaşayabilmesini hedefleyen ulusal ve uluslararası kurumlar kapsamında ele alınan politik okuryazarlık becerisinin ders kitapları aracılığıyla öğrencilere aktarılmasının doğru bir adım olduğu söylenebilir (Demir ve Tatan, 2019). Ayrıca, politik okuryazarlığın bir boyutu olarak ekonomi ile ilgili kavramların çok geniş bir yelpazede kullanılabilmesi ve birçok kavramla ilişkili olması nedeniyle bu tema altında pek çok kavramın ders kitaplarında sıklıkla kullanıldığı düşünülmektedir. Nitekim tüm bu kavramlar, öğrencilere siyasi fikirler ve kurumlara ilişkin eleştirel düşünme fırsatı sağlayabilir (Douglas, 2002). Dolayısıyla öğretme ve öğrenme sürecinde etkin rol oynayan sosyal bilgiler ders kitaplarında politik okuryazarlığa ilişkin farklı türde kavramların yer alması, öğrencilere politik okuryazarlık becerisini günlük hayatta politik konularda kullanabilme imkânı sunabilir. Mevcut çalışmada Barışçıl protesto/Eylem bilgisi temasında en az sayıda ilgili kavram olduğu tespit edilmiş olsa da tüm temalarla ilgili pek çok kavramın ders kitaplarında yer aldığı tespit edilmiştir. Bu bağlamda Türkiye’de sosyal bilgiler ders kitaplarının politik okuryazarlık kavramlarına görece daha fazla yer verdiği sonucuna ulaşılabilir. Ulaşılan bu sonucu, Görmez (2018) tarafından politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler ders kitaplarının incelendiği çalışmanın sonuçları da destekler niteliktedir. Araştırmada Millî Eğitim Temel Kanunu’nda politik okuryazarlığa yer verilme durumu incelendiğinde, sosyal bilgiler ders kitaplarında da en fazla ekonomi (Maliye Bakanlığı, kalkınma, sermaye, meslekler) temasına yer verildiği; çok kültürlülük, barışçıl protesto/eylem bilgisi, toplumsal sorunlar/konular, çıkar/baskı grupları ve katılım temalarına yer verilmediği görülmektedir. Benzer şekilde Millî Eğitim Bakanlığı 2023 Eğitim Vizyonu Belgesi’nde politik okuryazarlığa yer verilme durumu açısından çalışmada en fazla ulusal ve uluslararası kurumlar (Bakanlık, okullar) ile ekonomi (meslek, sanayi, sermaye, üretim, turizm) temalarına yer verildiği; barışçıl protesto/eylem bilgisi ve toplumsal sorunlar/konular temalarına yer verilmediği tespit edilmiştir.

Perveen ve Awan (2017) inceledikleri Pakistan’ın 2009 Eğitim Politikasının, vatandaşlık eğitiminin boyutlarıyla ilgili siyasi okuryazarlık unsurlarının çoğuna rehberlik ettiğini belirtmektedir. Fyfe (2007) bireyleri siyasi hayata hazırlamayı amaçlayan mevcut eğitim programlarının uygunluğu ve etkililiğinin önem taşıdığını vurgulamaktadır. Geçmiş yıllarda politik okuryazarlık veya politik eğitim kavramlarına duygusal yaklaşıldığı ve “beyin yıkama” olarak görüldüğü, özellikle de politik okuryazarlığın toplumsal statükonun aktarımı anlamına geldiği ifade edilmiştir. Konuyla ilgili olarak 1997’de İskoçya’da yaşanan pek çok tartışmadan sonra politik okuryazarlık siyasi programa alınmıştır (Bochel, 2009). Bu örnekten hareketle Türkiye’de de eğitimin geleceğine ilişkin oluşturulan Vizyon Belgesinde de politik okuryazarlığa yer verilmemesi olumsuz bir durum olarak değerlendirilebilir. Her ne kadar belgede politik okuryazarlık doğrudan yer almamış olsa da politik okuryazarlıkla ilişkili kavramlardan bir kısmına yer verildiği de görülmektedir. Bunlar arasında en fazla vurgulanan kavramlar ulusal ve uluslararası kurumlar, demokrasinin ulusal ve uluslararası kurumları, uluslararası sorunları, uluslararası uygulamaların toplumsal süreçte yerel, bölgesel,

ulusal ve uluslararası çerçevede nasıl etkili olduğunu öğrenmek gerekmektedir. Bu amaçla tüm bunların bilgi kadar beceri ve değerler aracılığıyla ele alınması da önem arz etmektedir (Douglas, 2002).

Araştırmada sosyal bilgiler öğretmenlerinin politik okuryazarlık açısından sosyal bilgiler dersini nasıl değerlendirdikleri incelendiğinde, çalışmaya katılan öğretmenlerin önemli bir kısmı, sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık becerisini kazandırabileceğine yönelik görüş belirtmiştir. Ayrıca, tüm maddeler genelinde değerlendirme yapıldığında erkek öğretmenlerin, kadın öğretmenlere göre daha yüksek bir ortalamaya sahip olduğu görülmektedir. Bu durumun pek çok nedene bağlı olarak (Güldü ve Ersoy-Kart, 2009) erkeklerin politikaya karşı eğilimlerinin veya politik ilgilerinin kadınlara göre daha fazla olabileceğinden sosyal bilgiler dersini politik okuryazarlık ile daha fazla ilişkilendirdikleri söylenebilir. Araştırmada öğretim programında politik okuryazarlık becerisinin kazanıldığına ilişkin bilgiler ortaya konulmaktadır. Fakat bu bilgilerin uygulamaya konulmasında uygun ortamlar gerekmektedir. Dolayısıyla bu ortamların oluşturulmasında öğretmenlere büyük rol düşmektedir. Görmez (2018) bireylerin siyasete katılımını artırmak için temel politik bilgilerin öğrencilere verilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Bu bağlamda sosyal bilgiler öğretmenlerine rehber olan öğretim programında politik okuryazarlığın ele alınması, öğrencilere temel politik bilgileri kazandırmayı amaçladığının göstergesi olduğu söylenebilir.

Hunter ve Rack (2016) öğretmenlerin politik okuryazarlığı sosyal bilgilerin önemli bir yönü olarak gördüklerini, öğretim programlarının öğrencilerin siyasi kararlara katılmasında ihtiyaç duyduğu becerileri içerdiğini belirtmektedir. Ayrıca son sınıflarda politik okuryazarlığa odaklanmanın gerekli olduğunu öne sürmektedirler. Tüm bu ifadeler, mevcut araştırma sonucunu destekler niteliktedir. Kuş ve Tarhan (2016) yapılan çalışmada, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinde politik konuların öğretilmesini ve politik süreç hakkında bilgiler verilmesini vurguladıkları görülürken, araştırmacıların elde ettikleri gözlem sonuçlarında ise genel olarak öğretmenlerin, politik konulara ve politik süreç hakkında bilgilere, ders sürecinde yer vermedikleri tespit edilmiştir. Bu durum öğretmenlerin söylemlerinin uygulamaları ile çeliştiğini göstermektedir. Yapılan bir diğer çalışmada, sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının, siyasi partiye katılmak, aday olmak, siyasi yazılar yazmak, devlet yönetiminde yer almak gibi durumlara sıcak bakmadıkları sonucuna ulaşılmıştır (Akhan, 2013). Bir diğer çalışmada da sosyal bilgiler öğretmeni adaylarının politika ve siyaset okuryazarlığı kavramlarına ilgisiz oldukları, siyasi konuların sınırlı bir şekilde öğretilmesi gerektiğine inandıkları görülmektedir (Kuş, 2015). Bu çalışmalarda elde edilen sonuçların aksine mevcut çalışmada, öğretmenlerde sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlık açısından uygun bir ders olduğu inancı hakimdir. Ortaya çıkan bu sonuç konuyla ilgili tam bir fikir birliğinin olmadığını göstermektedir. Tüm bunlara ek olarak yapılan diğer çalışmalarda da ortaya konulduğu gibi gençlerin politik katılıma ilgi göstermeseler de pek çok gencin gönüllülük çalışmalarında ve çeşitli kampanyalarda yer alması önemli görülmektedir. Çünkü bu aktivitelerin onların zamanla politikaya ilişkin bilgilerini, farkındalıklarını ve anlayışlarını geliştirebileceği düşünülmektedir (Bochel, 2009; Roker, Player ve Coleman, 1999). Sosyal bilgiler öğretmenlerinin de politik okuryazarlığın öğrenciler tarafından etkin bir şekilde kazanılması için gerekli hassasiyeti gösterecekleri düşünülmektedir.

Araştırmadan elde edilen sonuçlar genel olarak değerlendirildiğinde, sosyal bilgiler öğretmenlerinin sosyal bilgiler dersinin politik okuryazarlıkla yakından ilişkisinin olduğunu belirttikleri; politik okuryazarlık konusunun 2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'na, sosyal bilgiler ders kitaplarına, 2023 Eğitim Vizyon belgesine ve Milli Eğitim Temel Kanunu'nda sırasıyla en fazla ekonomi, politika ve ulusal ve uluslararası kurumlar; en az barışçıl protesto/eylem bilgisi, katılım ve toplumsal sorunlar/konular temaları çerçevesinde yer verildiği sonuçlarına ulaşılmıştır. Bu sonuçlar doğrultusunda incelenen dokümanlarda yetersiz görülen temaların desteklenmesi ve öğrencilerin günlük yaşamlarında siyasi konularla ilgili temel bilgilere sahip olması için öğretmenler sınıf ortamında öğretim programı çerçevesinde siyasetle ilgili sorunlar ortaya koyan etkinlikler hazırlayabilirler. Bu sorunları çözmeye, siyaseti değerlendirerek eleştirel düşünme ve etkili karar verme süreçlerine ilişkin öğrencilere fırsatlar sunulabilir. Politik olarak okuryazar bir nesil yetiştirmek için eğitim politikalarında bunun benimsenmesinin önemli olduğu varsayılmaktadır. Sosyal bilgilerde politik okuryazarlığı kazandırmada öğretim programı, ders kitabı ve öğretmen en etkili bağlamlardır. Bu nedenle bu bağlamların birbirini tamamlayacak nitelikte olmasına özen gösterilebilir. Öğrencilerin politik algıları, sosyal bilgilerin politik okuryazarlığı ilerletme sürecine ışık tutulacağı düşünülerek araştırmacılar ilgili konuyu farklı perspektifte ele alabilir.

KAYNAKÇA

1. 2023 Eğitim Vizyonu. (2023). Millî Eğitim Bakanlığı. 01.06.2022 tarihinde <https://tegm.meb.gov.tr/www/2023-vizyonu/icerik/23> adresinden alındı.
2. Akhan, O. (2013). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının politika bilimine yönelik eğilimlerinin belirlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 6(14), 37-68.

3. Bochel, H. (2009). Political literacy. In M. McManus & G. Taylor (Eds.), *Active learning and active citizenship: Theoretical contexts*, (pp. 150-168). Birmingham: C-SAP, The Higher Education Academy Network.
4. Brooks, J. S., & Normore, A. H. (2010). Educational leadership and globalization: Literacy for a global perspective. *Educational Policy*, 24(1), 52-82.
5. Crick, B. (1998). *Education for citizenship and the teaching of democracy in schools*. Final Report Of The Advisory Group On Citizenship. 05.16.2022 tarihinde <https://dera.ioe.ac.uk/4385/1/crickreport1998.pdf> adresinden alındı.
6. Crick, B. (2007). Citizenship: The political and the democratic. *British journal of educational studies*, 55(3), 235-248.
7. Dağ, N. & Koçer, M. (2019). Türkiye'de Politik Okuryazarlık. *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 13(19), 2150-2175. Doi: 10.26466/opus.567352
8. Demir, F. B. & Tatan, M. (2019). Sosyal bilgiler ve toplumsal kurumlar. B. Ü. İbret & S. Kaymakçı (Ed.), *Sosyal Bilgiler ve Toplum* içinde (s. 237-272). Ankara: Pegem Akademi.
9. Douglas, A. (2002). Educating for real and hoped for political worlds: ways forward in developing political literacy. 16.04.2022 tarihinde <https://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.461.8017&rep=rep1&type=pdf> adresinden alındı.
10. Ersoy, A. F. (2014). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının etkin vatandaşlık deneyimleri: Sivil toplum kuruluşları örneği. *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, 47(2), 65-88.
11. Evirgen, Ö. F., Özkan, J., & Öztürk, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 5 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
12. Faiz, M., & Dönmez, C. (2017). Opinions of some nationals (North American, South Korean, Chinese, Indian, Turkish, and Latin American) on some concepts of citizenship education. *Universal Journal of Educational Research*, 5(4), 631-640. Doi: 10.13189/ujer.2017.050412
13. Frazer, E. (2008). Key perspectives, traditions and disciplines: overview. In J. Arthur, I. Davies and C. Hahn (eds.) *The Sage Handbook of Education for Citizenship and Democracy*. Sage.
14. Fyfe, I. (2007). Hidden in the curriculum: Political literacy and education for citizenship in Australia. *Melbourne Journal of Politics*, 32, 110-135.
15. Görmez, E. (2018). Güncellenen sosyal bilgiler programının politik okuryazarlık becerisi bakımından yeterliliği. *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(STEMES'18), 109-114.
16. Güldü, Ö., & Kart, M. E. (2009). Toplumsal cinsiyet rolleri ve siyasal tutumlar: Sosyal psikolojik bir değerlendirme. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 64(03), 97-116.
17. Gültekin, G., Akpınar, M., Nohutcu, M., Özerdoğan, P., & Aygün, S. (2021). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 7 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
18. Hopkins, N., & Coster, W. (2019). The levellers, political literacy and contemporary citizenship education in England. *Education, Citizenship and Social Justice*, 14(1), 68-81. Doi: 10.1177/1746197918760084
19. Hunter, P., & Rack, J. (2016). Advancing young citizens' political literacy. *Teaching and Learning*, 3, 23-28.
20. Kara, H. & Tangülü, Z. (2017). Sosyal bilgiler öğretim programında hukuk ve politik okuryazarlığı üzerine bir durum incelemesi. *Araştırma ve Deneyim Dergisi*, 2(1), 1-28.
21. Kuş, Z. & Tarhan, Ö. (2016). Political education in social studies classrooms: A perspective from Turkey. *Eğitimde Kuram ve Uygulama*, 12(3), 464-483.
22. Kuş, Z. (2013). Politik okuryazarlık ve aktif vatandaşlık. E. Gençtürk & K. Karatekin (Ed.). *Sosyal bilgiler için çoklu okuryazarlıklar* (ss.208-227). Ankara: Pegem Akademi.
23. Kuş, Z. (2015). Political literacy status of pre-service social studies teacher. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 177, 197-202.
24. Malafaia, C., Neves, T., & Menezes, I. (2017). In-between fatalism and leverage: the different effects of socioeconomic variables on students' civic and political experiences and literacy. *JSSE-Journal of Social Science Education*, 16(1), 43-55. Doi: 10.2390/jsse-v16-i1-1587
25. MEB. (2018). Sosyal bilgiler dersi öğretim programı (İlkokul ve Ortaokul 4, 5, 6 ve 7. Sınıflar). 12.02.2022 tarihinde <http://mufredat.meb.gov.tr/ProgramDetay.aspx?PID=354> adresinden alındı.

26. Meyer, T. G. (2020) Difference as privilege: identity, citizenship and the recontextualisation of human rights in Japan's social studies curriculum. *Critical Studies in Education*, 61(1), 17-36. Doi: 10.1080/17508487.2017.1352007
27. Milli Eğitim Temel Kanunu. (1973, 14 Haziran). *Resmî Gazete* (Sayı: 14574). 24.05.2022 tarihinde <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.1739.pdf> adresinden alındı.
28. Offen, S. (2017). Places of Remembrance: Spaces for Historical and Political Literacy. A Lesson Report. *JSSE-Journal of Social Science Education*, 16(4), 110-121. Doi: 10.4119/UNIBI/jsse-v16-i4-1642
29. Özkan, U. B. (2021). *Eğitim bilimleri araştırmaları için doküman inceleme yöntemi*. (4. Baskı). Ankara: Pegem Akademi.
30. Patton, M. Q. (2018). *Nitel araştırma ve değerlendirme yöntemleri*. (2. Baskı). (M. Bütün ve S.B. Demir, Çev. Ed.). Ankara: Pegem Akademi.
31. Perveen, M., & Awan, A. S. (2017). Analysis of Curriculum about Political Literacy as a Dimension of Citizenship Education. *Bulletin of Education and Research*, 39(1), 187-202.
32. Pollach, I. (2012). Taming textual data: The contribution of corpus linguistics to computer-aided text analysis. *Organizational Research Methods*, 15(2), 263-287. Doi: 10.1177/1094428111417451
33. Roker, D., Player, K., & Coleman, J. (1999). Young people's voluntary and campaigning activities as sources of political education. *Oxford Review of Education*, 25(1-2), 185-198.
34. Staeheli, L. A. (2008). Citizenship and the problem of community. *Political geography*, 27(1), 5-21. Doi: 10.1016/j.polgeo.2007.09.002
35. Şan, S. (2021). *Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının vatandaşlık eğitimi odaklı politik okuryazarlığının geliştirilmesi*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
36. Tam, H. (1998) *Communitarianism: A new agenda for politics and citizenship*. Macmillan Press. Doi: 10.1007/978-1-349-26489-6
37. Tarhan, Ö. (2015). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının politik okuryazarlığa ilişkin görüşleri. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(9), 649-669.
38. Tarhan, Ö. (2016). Sosyal bilgiler öğretmen adaylarının siyaset kavramına ilişkin algılarının metaforlar aracılığıyla incelenmesi. *Electronic Turkish Studies*, 11(19). Doi: 10.7827/TurkishStudies.10034.
39. Tarhan, Ö. (2019). *Ortaokul öğrencilerinin siyaset okuryazarlık düzeyleri ve temel siyaset bilimine ilişkin görüşleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Pamukkale Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
40. Thompson, J. D. E. (1996). *Political literacy and civic education curriculum: An integrated approach*. Koo Bay Community Education And Development Network. 03.05.2022 tarihinde <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED395139.pdf> sayfasından alındı.
41. Wood, J. (2010). Preferred futures': Active citizenship, government and young people's voices. *Youth & Policy*, 105, 50-70.
42. Yıldırım, A. & Şimşek, H. (2021). *Sosyal bilimlerde nitel araştırma yöntemleri*. (12. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
43. Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H., & Yılmaz, M. (2019). *Ortaokul ve imam hatip ortaokulu sosyal bilgiler 6 ders kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.